

TELEFON IN PSIHOANALIZA

MLADEN DOLAR*

Pripovedovalec *Iskanja izgubljenega časa*, »Marcel«, se v nekem trenutku te neznanske pripovedi znajde v Doncièresu, francoskem provincialnem kraju, na obisku pri svojem prijatelju Saint-Loupu. Od tam naj bi se po telefonu pogovarjal s svojo babico v Parizu. »Telefon v tistem času še ni bil tako splošno v rabi kot dandanes« (Proust 1987, str. 135–6) – vrstice napisane med Prvo svetovno vojno, objavljene 1920, nanašajoče se na čas neke pred prelomom stoletja.¹ Za telefonski pogovor se je moral odpraviti na pošto in to je bilo prvič v življenju, da je s svojo ljubljeno babico govoril po telefonu. Tega novega aparata se je v teh zgodnjih časih držala magija: »In godi se nam kot človeku, ki mu čarodejka izpolni izraženo željo ter stori, da se mu v nadnaravni svetlobi prikaže babica ali zaročenka.« (Str. 136) Nova tehnologija je bila še vedno videti kot nadnaravni poseg, ki odpravi daljavo in nam oddaljeno bitje prestavi v največjo bližino, a nam s tem obenem da čutiti, »kako varljiv je videz najslajšega zblizanja in kako oddaljeni smo lahko od ljubljenih bitij prav v tistem trenutku, ko se zdi, da bi morali samo iztegniti roko, pa bi jih prijeli. Kakšna stvarna navzočnost, tale tako bližnji glas – kljub dejanski ločenosti! Pa tudi vnaprejšnja podoba večne ločitve!« (Str. 137) Glas, ki prihaja po telefonu, je oboje v enem, največja bližina, bolj bližnja, kot je lahko realni glas, in bolj oddaljena, kot je lahko realni glas, ločitev v bližini, njen razkol. Glas, ki nam govori direktno v uho, takoj stori, da vznikne poleg nas nevidno in oddaljeno, a v isti gesti evocira »večno ločitev«, smrt. To je fantomski glas, telefon iz glasu napravi zagrobni glas, akuzmatični glas, ki mu ne vidimo izvora in se je zato osamosvojil, postal posebno bitje, ki se ga drži spektralnost, stopil je v območje duhov.

* Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija.

¹ Naas (1999) po različnih indicijah postavlja čas tega telefonskega pogovora v 1896.

[...] po nekaj trenutkih molka sem nenadoma zaslišal glas, o katerem sem po krivem mislil, da ga tako dobro poznam, zakaj dotlej sem vselej, kadar se je babica z menoj pogovarjala, temu, kar mi je rekla, sproti sledil na odprti partituri njenega obraza, kjer so mnogo prostora zavzele njene oči; njen glas sam pa sem poslušal danes prvikrat. In ker se mi je ta glas zazdel v sorazmerjih spremenjen, brž ko je postal celota in je prihajal k meni sam, brez spremstva obraznih potez, sem odkril, kako je ta glas mil; [...] ko sem ga imel samega pred seboj in ga gledal brez maske obraza, sem nato prvikrat v njem zazabil bridkosti, od katerih je v teku življenja dobil razpoke. (Str. 137–8)

Glas se običajno vmešča v odprto partituro obraza, nasploh vidnega, ki mu daje okvir, določa njegove koordinate in tako v njegovo prezenco postavlja distanco, odmeri mu mesto. Sledimo mu tako, kot sledimo živi izvedbi s partituro v rokah, s trdno oporo vmeščenosti in navodili za interpretacijo. Glas prihaja do nas skozi masko vidnega, in obraz je poglobljena maska, ki glas nevtralizira in nas ravno obvaruje pred bližino glasu. Glas, ki prihaja do nas iz daljave preko telefona, pa je oropan varnostne razdalje, ne moremo ga držati primerno proč od nas, četudi je nepredstavljivo daleč. Ali bolje, telefon podaljšuje funkcijo maske, njeno izvorno funkcijo ločitve vidnega od glasu – kot pravi Barthes, ki mimogrede komentira tudi ta odlomek iz Prousta: »... ko ta glas pride do mene, ko je tukaj, ko traja (komajda), ga nikoli precej ne spoznam; rekel bi, da prihaja izpoda maske (pravijo, da so imele maske v grški tragediji magično funkcijo: da so dajale glasu htoničnost, da so ga popačile, izkoreninile so ga, tako da je bilo slišati, kakor da prihaja iz podzemlja.)« (Barthes 2002, str. 127) Maska je izvorno ločila glas od izvora, onemogočila branje iz partiture obraza, denaturirala je glas in ga s tem napravila htoničnega, torej izvornega. Paradoks: glas, ki zveni skozi medij, je bolj izvoren od pravega.

Zavpil sem: »Babica, babica!« in bi jo rad poljubil, ob sebi pa sem imel samo ta glas, to prikazen, enako neotipljivo kot bo tista, ki me bo mogoče prihajala obiskovat, ko bo babica že mrtva. [...] Tako sem sam pred aparatom kar naprej zaman ponavljal: »Babica, babica!« kot je Orfej, ko je ostal sam, ponavljal ime mrtve žene. (Str. 139)

Telefon s svojim tehničnim posredništvom iz živega glasu dela glas umrlega, ki ga ne moremo doseči, doklicati s svojim glasom, s presežno prezenco naznanja ločitev, prihaja iz podzemlja; kar nam ponuja v bližini, nam radikalno odteguje. To novo tehnično magijo je mogoče opisati le s staro

mitologijo, sama tehnologija je kot mitološko bitje, podaljšek starih mitov, ki jih vnažaj osvetljuje v novi umetni svetlobi. V eni sami preprosti potezi je premerjena neka osnovna lastnost sodobne tehnološke družbe, da namreč hkrati približuje in oddaljuje, nas povezuje in izolira, podira zidove in jih postavlja.

Pripovedovalca babičin glas navda z neizmernim hrepenenjem po njeni prisotnosti, takoj mora ukrepati, da bi pregnal ta fantom in zacelil razkol, ki ga je proizvedel. Saj ne da bi mu babica prigovarjala k vrnitvi v Pariz, prav nasprotno: »Ko mi je babica rekla, naj ostanem, mi je zbudila nestrpnost, noro potrebo, da bi se vrnil.« (Str. 138) – Njun pogovor je videti kot inverzija tistega slavnega prvega telefonskega pogovora, ko je Alexander Graham Bell julija 1875 v Bostonu sporočil svojemu asistentu Thomasu Watsonu² v sosednjo sobo: »Watson, come here! I want you!« (Ronell 1989, str. 228 in passim). Babica reče »Stay there«, na kar lahko prejemnik odgovori le z »I want you«.

Tako se hipoma odloči, da se bo vrnil v Pariz, nabavi si vozovnico za vlak, po kratkih zapletih se nanagloma odpravi, ne da bi se mogel prav posloviti od svojega prijatelja. In tako naslednjega dne, po tem kratkem in neznanško dolgem časovnem odlogu, naposled stopi v sprejemnico in zagleda babico, ki je niso obvestili o njegovi vrnitvi, obstoji tam za nekaj trenutkov brez njene vednosti.

Jaz sem bil – po tisti posebni, minljivi pravici, ki nam v kratkem trenutku vrnitve podeli sposobnost, da nenadoma prisostvujemo lastni odsotnosti – tam samo kot priča, kot opazovalec s klobukom in popotnim plaščem, kot tujec, ki ni tu doma [...] Enako se nam godi, kadar kakšna okrutna zvijača naključja naši razumni in spoštljivi ljubezni prepreči, da bi o pravem času prihitela skrit našim pogledom tisto, česar ne smemo nikoli uzreti ... (Str. 144)

Pripovedovalec se znajde v razpoki časa, v zarezi prisotnosti – za hip je prisoten v svetu, v katerem ga ni, prisostvuje svoji lastni odsotnosti, in vidi tisto, česar ne bi mogel in smel nikoli videti, svoj svet brez sebe, kot da bi se opazovalec prelevil v fotografski aparat ali v filmsko kamero, ki njegovo oko

² Watson, sicer realna oseba, je videti kot lik iz *commedia dell'arte*, večni pomočnik, sicer sodobnik svojega fiktivnega soimenjaka. Thomas Watson, mimogrede rečeno, je bil sicer velik pristaš spiritističnih seans, ki se jih je kot bojda izvrsten medij pogosto udeleževal, skratka, strokovnjak za evokacijo glasov umrlih. Njegova avtobiografija (1926) je eden poglavitnih virov za zgodovino iznajdbe telefona. O tem obsežno cf. Ronell 1989.

spremenita v brezsubjektni pogled, v »objektivni« posnetek sveta, kakršen je »sam na sebi«, takrat, ko nismo v njem. Po telefonu sta tako fotografija in film (*ibid.*)³ pravi medij ali prava metafora pripovedovalčevega izkustva, njegova ljubezen in hrepenenje se sekata skozi tehnologijo, skozi njeno »mehaniko«. In kaj vidi?

[...] tako sem jaz, ki mi je bila babica isto kot jaz, saj sem jo videl zmeraj samo z duševnimi očmi, zmeraj na istem kraju preteklosti, skozi prozorno plast drug poleg drugega ali drug nad drugim ležečih spominov, zdaj nenadoma v naši sprejemnici, ki je bila del nekega novega sveta, sveta časa, [...] prvikrat in samo za kratek hip, ker je takoj izginila, zagledal na zofi pod svetilko zariplo, neokretno, prostaško, bolno starko, ki z blodnimi očmi sanjari nad odprto knjigo, zagledal onemoglo starko, ki je nisem poznal. (Str. 144–5)

Odlomek spada med najsijajnejše, najbolj v srce segajoče pasaže iz celotnega Prousta. Na neki prvi ravni ga lahko beremo kot določeno soočenje z izkustvom moderne, emblematičnim izkustvom tega preloma stoletja, ki ga, v najbolj očitnem, preveva naraščajoča in čedalje bolj množična uporaba novih tehničnih izumov, telefona, fotografije, filma, gramofona, novih sredstev, ki nenadoma omogočajo zmanjšanje razdalje, telekomunikacijo, novo formo prezenca, novo razklanost prezenca, njeno novo masivno posredovanost z mediatizacijo. Proust, natančen in do skrajnosti senzibilen opazovalec in popisovalec, ujame neki trenutek, ko novi mediji še niso splošno razširjeni in vsakdanje vsakomur na doseg, vendar že dosegljivi in že sidrišča, okoli katerih se na novo strukturira mreža intersubjektivnih razmerij in nove oblike socialnosti. Odlomek ima takorekoč ontološki zastavek in domet: telefon odpre neko zev v realnosti, glas vznikne v nenadni osmosvojenosti, izoliran od svojega nosilca in oddajnika, kot nevidno telo, prosto telesne navzočnosti in zato toliko bolj vpadljivo, zavezujoče, obeleženo z velikim afektivnim nabojem. Nova spektralna prezenca odpira razpoko sredi realnosti in tako navdaja s hrepenenjem po zaceljenju, po tem, da bi glasu povrnili njegov vir, zev kliče po zacelitvi. Vendar je vroča želja obsojena na neuspeh, zevi, ki se je odprla, ni več mogoče preprosto premostiti, telo, ki mu pripada glas, ni več isto telo, postane telo tujca, neznanca, telo izvzeto iz našega običajnega življenjskega krogotoka, iz horizonta pričakanj in utečenega smisla. Telefonski glas, v svoji nenadni nenavadnosti, takorekoč izvensvetnosti,

³ »... kot fotograf, ki je prišel posnet podobo prostorov, kakršnih ne bomo več videli. To, kar se je mehanično zgodilo v mojih očeh, ko sem zagledal babico, je bila res fotografija.« (Str. 143) »... mehanično kot filmski trak ...« (Str. 144)

»transcendenci«, je obeležen z vso težo fantazme, oddaljeno bitje je obdano z auro, vzbuja mogočni val koprnenja in obenem tesnobo smrti – eno z drugim, hrepenenje je pogojeno s tesnobo, ki ji skuša odpomoči z naglim ukrepanjem. Toda ukrepanje ne more več pomagati, pride nujno prepozno in namesto srečne združitve za trenutek ugleda svet, oropan fantazme, afektivnega okvira in smisla, svet, ki je s tečajev. Seveda, le za hip, v vrzeli, svet se vedno ujame, telefon postane še eno pomagalo, nič bolj nenavadno od sekire in lopate (in sčasoma precej manj nenavadno od slednjih). Tako pravi Proust kasneje:

In k njej sem šel skoraj ne da bi pomislil, kako nenavadno je, da hodim k tej skrivnostni gospe de Guremantes iz mojih otroških let edinole zato, da jo izkoriščam za preprosto praktično uslugo, nekako tako kot telefon, to nadnaravno orodje, katerega čudeži so nas nekoč očarali, zdaj pa ga uporabljamo kar tjavdan, da bi poklicali krojača ali naročili sladoled. (1995, str. 28)

Aristokracija in tehnologija: tako kot je postalo nekaj običajnega, da se srečuje z gospo de Guermentes, pravljичno in nedostopno aristokratsko osebo, ki je v njegovih otroških letih naseljevala neki drugi odmaknjeni mitični svet, tako je postalo nekaj običajnega, da uporablja telefon, pravljичno čarobno palico, ki je svojčas odpirala vrata v nadnaravno. Bolj ko roman napreduje, bolj izginja aristokratski svet, predmet tolikih fantazem in posebne aure, in se staplja s svetom buržoazije (tako da je »zmagovalka« nazadnje tista trivialna, snobovska in povzpetniška gospa Verdurin, ki v končnem bridkem ironičnem zasuku s poroko sama postane gospa de Guermentes), vzpon buržoaznega sveta pa nazadnje uteleša prav razmah tehnologije, zvedene na pragmatično uporabo in korist, magija postane instrument kar najbolj nemagičnega trga in profita. Tehnologija je eden od vzvodov nivelizacije, v kateri se nazadnje utopi sleherna odlikovanost, a hkrati se tem se nivelizirajo tudi sami učinki tehnologije. Watteau, ta paradigmatični slikar aristokratske fantazme, se staplja s telefonom:

Medtem ko sem čakal [na zvezo], sem se spraševal, kako to – ko si toliko slikarjev prizadeva, da bi obnovili ženske portrete iz 18. stoletja, kjer je domiselna postavitev pretveza za izražanje pričakovanja, kujanja, zanimanja ali sanjarjenja – kako to, da nihče naših sodobnih Boucherov in tistih, ki jim Saniette pravi »Watteauji na parni pogon«, ni naslikal namesto »Pisma«, »Klavičembala« itd. prizora, ki bi se lahko imenoval »Pri telefonu« in kjer bi se na ustnicah poslušalke tako neprisiljeno

rodil nasmešek, še toliko bolj iskren zato, ker ona ve, da ga nihče ne vidi. (1995, str. 99)

»Marcel« sam je moral za prvi mitološki pogovor na pošto, a brž, ko bo to mogoče, si ga bo dal napeljati v stanovanje. In nazadnje v spalnico, ki jo je (njegov alter ego) Proust vse manj in manj zapuščal in kjer je napisal glavino *Iskanja izgubljenega časa*. Najbolj intimno pri sebi, v postelji, a v družbi s telefonom. Bi bilo Proustovo pisanje možno brez telefona?⁴

Tehnološko izkustvo je novo, a po drugi strani se zdi očitno, da odlomek o telefonskem pogovoru z babico govori o nečem, kar je staro toliko kot človeštvo. Nova tehnologija masivno prinaša na dan nekaj, kar v prisotnost vnaša tujek, neko zev, in kar je v iznenada zaostreni obliki zadobilo nov in spektakularen zasuk. Tehnologija je katalizator, poveča in ojača nekaj, kar je že tu,⁵ latentno čakajoč v običajnem izkustvu, tako kot je mogoče s telefonom ojačati oddaljeni glas. A vendar je v katalizatorju in uspešnem orodju še nekaj drugega, v tej vrzeli vznikne neka nova razsežnost, nova zagata, ki je lastna prav modernosti in njenemu prelomnemu trenutku v prelomu stoletja. Moment, po katerem tehnologija ni preprosto zvedljiva na korist, uporabnost in učinkovitost.

Telefon napravi zarezo, stvari vrže iz tira, prekine sklenjenost sveta in ukoreninjenost navade – preden sam ne postane neka druga navada. Samuel Beckett, še en navdušenec nad tem odlomkom, se je učil pisateljske obrti iz najodličnejših virov, od Joycea in Prousta, svojo odličnost pa je naposled dosegel tako, da je na oba pozabil in storil nekaj nasprotnega od njiju. Dolgujemo mu sicer enega najboljših stavkov, kar jih je bilo kdaj napisanih o Proustu: »Proust je imel slab spomin.« (Beckett 2004, str. 211) Beckett je napravil svojo parafrazo tega odlomka:

⁴ Cf. Naas (1999): »Čeprav smo skozi celotno *Iskanje izgubljenega časa* priča temu, kako je bil telefon postopno uveden v francosko življenje, pa si je težko predstavljati Prousta 'pred telefonom'. Celo če ga še ne bi iznašli, bi bil navzoč njegov učinek ali afekt [...] Telefon je tako ne le nova tema pisanja in komunikacije, temveč nov vir za opis ali vnovično iznajdbo same narave komunikacije in pisanja.« Proust bi bil izumil telefon – 'telefonski učinek' –, če bi bil Bell zatajil.

⁵ Cf.: »Napredek civilizacije omogoča vsakomur, da pokaže nepričakovane sposobnosti ali pa nove napake in postane prijateljem s tem še dražji ali pa še neznošnejši. Tako je Edisonovo [!] odkritje omogočilo Françoisi, da si je pridobila še eno pomanjkljivost, in sicer to, da nikakor ni hotela uporabljati telefona, pa naj je bilo še tako nujno ali še tako koristno. Kadarkoli smo jo hoteli naučiti, kako se tej stvari streže, se ji je posrečilo pobegniti, kot zbeže drugi ljudje, kadar bi morali biti cepljeni.« (Proust 1991, str. 153) Očitno Proustovo napako v zvezi z Edisonom so v angleškem prevodu molče popravili. Kot v starem vicu, da se Parizu po angleško reče London, se Edisonu po angleško reče Bell.

Preseneti jo med branjem njene ljube Mme. de Sévigné [!?!]. Toda njega ni tam, ker ona ne ve, da je on tam. Navzoč je s svojo lastno odsotnostjo. In posledica njegovega potovanja in njegove tesnobe je ta, da je njegova navada, navada njegove nežnosti do babice, neuporabna. Njegov pogled ni več nekromantija, ki vidi v vsakem dragocenem predmetu ogledalo preteklosti. Predstava o tem, kaj naj bi videl, ni imela časa, da bi vrinila svojo prizmo med oko in njegov objekt. Njegovo oko deluje s kruto natančnostjo fotoaparata; fotografira realnost babice. In v grozi sprevidi, da je babica mrtva, že davno in velikokrat, da tisto oboževano domače njegovega uma, ki ga je v vseh teh letih milostno sestavila skrb navadinega spomina, ne obstaja več, da je ta nora stara ženska, kinkajoča nad knjigo, preobtežena z leti, zardela in groba in vulgarna, tujka je, ki je še nikoli ni videl. (Str. 210)

Za Becketta je ta odlomek posebej indikativen zato, ker v njem Proust pokaže enega od ostrih načinov, kako prekiniti s težo Navade, tega »jamstva tope neranljivosti« (str. 206 – »Dihanje je navada. Življenje je navada.«) in pokaže »smrt navade in kratkotrajno opustitev njene budnosti«, »odpoved paktu« (str. 208), skratka, zarezo v fantazmatskem okviru, ki običajno poskrbi za sklenjenost in domačnost našega univerzuma. Spomin, ki ga Proust tako minuciozno rekonstruira v »katedralo« teh sedmih knjig, je po eni strani navezan na navado in na njeno kontinuiranost, po drugi strani pa je luknjičav in zgrajen prav okoli zareza, ki to sklenjeno enovitost prekinjajo. »Strogo rečeno, spomnimo se lahko samo tistega, kar je zaznala naša skrajna nepozornost in je shranjeno v tisti poslednji in nedostopni temnici našega bitja, za katero Navada nima ključa ...« (Str. 211–2) Ta zareza je tu osredinjena okoli tega nenavadnega objekta, glasu, ki ga telefonski klic vzbudi v njegovi največji intenzivnosti in hkrati nedostopnosti, zareza v nenavadnem spoju s tehnologijo, ki inavgurira moderno izkustvo glasu. Navada pa ni le otopelost, neranljivost, rutina, je tudi območje afektivnega življenja in nežnih vezi, te ljubezni do babice, ki jo navada varuje pred nenadnim vpogledom v njeno tujost, vulgarnost, onemoglost. Prebujenje iz primeža navade, iz fantazme, ni preskok v živo življenje, temveč nasprotno, soočenje z njegovo strašno kontingentno realnostjo, ki jo je mogoče ugledati le za trenutek, a ki tudi ni preprosto prava realnost onkraj vseh iluzij, njihovo razblinjenje, temveč je »prava realnost«, če že kje, v sami tej diskrepanci. Spomin je prav v diskrepanci med enim in drugim, med pravljичno podobo babice, ki vznikne kot fantom sredi zevi v običajni prisotnosti, in to neznano starko, ki je ni več mogoče zaceliti v eno bitje. Rekonstrukcija spomina je rekonstrukcija rane v spominu, ki je naposled rana samega časa. Videti je, da je Proustova

stava v tem, da bo po tej poti spominjanja ponovno našel izgubljeni čas in zacelil rano, a to je brez dvoma napačen pogled na njegovo veliko podvzetje. Njegov pogled ni zazrt v preteklost in njeno rekonstrukcijo, temveč v prihodnost (kot se sicer ne utruja ponavljati Deleuze (1970), eden velikih bralcev Prousta), ne v nostalgijo, temveč v učenje novega. In njegovo »arhetipsko« stanje vmes med budnostjo in zavestjo – stanje, v katerem se začne celotna pripoved in ki se kasneje tako pogosto vrača – je stanje, v katerem popusti budna kontrola in običajni spomin, stanje, v katerem nastopi ravno »nehoteni spomin« in s tem mreža znamenj in asociacij, ki jih budni ne moremo doseči, vendar pa to stanje potapljanja v sanje, v onirični svet onkraj volje, vsebuje in uteleša nek imperativ: ne popustiti spanju. Prepustiti se uspavanju, a ne zaspati, ostati buden v uspavanju.⁶ Stanje opustitve budnosti in navade je ravno rob, kjer ne smemo zdrsniti v spanec, ampak ta rob nalaga prebujenje. In sedem romanov, ki se porodijo iz dremeža in nenehno lebdijo v oniričnem svetu med zavestjo in spanjem, je spomenik prebujenju in novemu, ne nostalgiji, spominu ali vnovičnemu najdevanju izgubljenega.

Nekako v istem času je Walter Benjamin, dve desetletji mlajši od Prousta, odraščal na drugem koncu Evrope, v Berlinu. Benjamin, ne le nadvse zavzet bralec Prousta, temveč njegov prevajalec (v letih 1925–28 je v sodelovanju s Franzom Hesslom prevedel tri knjige, med njimi prav *Svet Guermantskih*, torej naš zgornji odlomek)⁷ in žid tako kot on, bo v tridesetih letih svoje otroške spomine, v nasprotju s Proustom, zapisal na kratko, na dobrih 40 straneh.⁸ In med njimi je žgoč spomin na telefon, na tega novega vsiljivca v urejeni in premožni meščanski družini. Telefonski zvoki so tedaj še prihajali iz noči (in so »odmevali v mojem ušesu čisto drugače kot danes«, Benjamin 2002, str. 349). »Noč, iz katere so prihajali, je bila noč, ki predhodi vsakemu pravemu rojstvu. In glas, ki je zvenel iz teh priprav, je bil novorojeni glas.« (*Ibid.*) Telefon je bil rojstvo novega glasu, znanilec drugačnega in neznanega, v tem tudi objekt nove navezanosti in zasvojenosti (»Vsak dan in vsako uro je bil telefon moj brat dvojček«), in obenem, sprva predvsem, skrunilec utečenega družinskega življenja, glasni tujek v meščanski domačnosti, stalni

⁶ Kot pravi Benjamin v svojem sijajnem eseju o Proustu: »Ne vemo, kakšna srečanja bi nam bila namenjena, če bi bili manj nagnjeni k temu, da popustimo spancu. Proust ni popustil spancu.« (1999, str. 238–9)

⁷ Benjaminov prevod *V sencih cvetočih deklet* je izšel leta 1927, *Svet Guermantskih* pa 1930, oboje pri Rowohlthu, kjer je bil Hessel glavni urednik. Prevod *Sodome in Gomore* ni nikoli izšel, obstajal je le v rokopisu, ki se je izgubil.

⁸ Prva verzija je bila napisana v letih 1932–4, druga, finalna, leta 1938. Druga verzija je opustila precej odlomkov iz prve, a odlomek o telefonu je ostal isti.

motilec popoldanskega počitka. Njegov novi glas je prekinitev, vdor, in v svoji vsiljivi navzočnosti ukazovalen, neustavljiv.

V tistih časih je telefon še visel – izobčenec, brezbrizno nameščen med košaro za umazano perilo in plinski števec – v kotu zadnjega hodnika, kjer je njegovo zvonjenje služilo temu, da je povečevalo strahove berlinskega gospodinjstva. Ko sem z velikim naporom obvladal svoje čute in dospel do tega, da sem udušil njegovo hrumenje po dolgem opotekanju skozi mračni hodnik, sem izpulil oba prejemnika, ki sta bila težka kot zvonova, porinil svojo glavo med njiju in sem bil brez milosti izročen glasu, ki je tam govoril. Ničesar ni bilo, kar bi lahko omililo grozljivo [unheimliche] nasilje, s katerim me je prebodel. Brezmočno sem trpel, kako me je oropal moje zavesti časa, čuta dolžnosti in odločnosti in kako je izničil mojo presojo. In prav kakor medij uboga glas, ki se ga polasti z onstrana, sem podlegel prvemu predlogu, ki je dospel do mene skozi telefon. (Str. 350)

Telefon je znanilec novorojenega glasu, ki iz zvokov noči obeta razodetje, a obenem tudi utelešenje nekega novega glasu, ki preglasi vse ostale glasove, utiša zavest, odpravi vest in dolžnost, glas čistega vdora v notranjost in nasilja, takojšnja avtoriteta, neposrednost ukaza, nalagajoča se prezenca. Njegov vdor je videti nepopravljiv, ne navdaja z nikakršno željo, da bi videli nosilca tega glasu, temveč se mu uklonimo, še preden bi se mu utegnili postaviti po robu ali se mu ubraniti z refleksijo. Komunikacija je enosmerna, ukazovalna, in tudi če odgovorimo, odgovorimo vselej prepozno in nemočno, brez upanja, da bi lahko vzpostavili ravnovesje. Telefonska »nadomestna« aura v dobi propada »prave« aure?⁹

Telefon v kratkih in konciznih Benjaminovih opisih privzame vlogo anonimnega nosilca interpelacije. Njegovo zvonjenje interpelira, deluje kot takojšen in urgenten poziv, naslavlja nas s svojim »alarmnim signalom« (*ibid.*) in pred tem telefonskim pozivom smo takoj nemočni. Telefonski zvoznec pravi: kriv si. Odzvati se moraš klicu neznanega Drugega, a kakorkoli odgovoriš, si že kriv, tvoja nemoč razodeva tvojo krivdo, s svojo presojo, čutom dolžnosti in odločenostjo mu ne moreš biti kos. Telefon interpelira ne le s svojim zvonjenjem, ampak že s svojo nemo prisotnostjo, ki je prisotnost

⁹ Kot pravi Dieter Mersch v komentarju tega odlomka: »Telefon kontrolira svojega uporabnika, ga uravnava, kar z naraščajočo mobilnostjo postaja še bolj očitno. Ustvarja vzorce komunikacije, ki obenem preprečuje srečanje.« (Mersch 2002, str. 102) A prav tu je dvoumni zastavek, ki bi ga lahko formulirali takole: srečanje v nemožnosti srečanja.

potencialnega zvonjenja, latentni alarm, ki se lahko vsak hip oglasi in ki se nikoli ne oglasi ob pravem času.¹⁰ Telefon sredi domačnosti stanovanja je dobesedno *unheimlich*. Lahko bi rekli, da bo Benjamin v kasnejšem delu vložil precej truda v to, da bi odgovoril na telefonski klic – odgovoril drugače kot z nemočjo uklonitve.

Tudi tu je telefon nekaj, kar zareže v realnost, jo razcepi kot tujek, izpostavi nek »ontološki« problem, a če je Prousta ta zareza navdala z neizmerno željo, da bi jo zacelil, je pri Benjaminu prekletstvo novega tehničnega nosilca obenem tudi vir nekega novega upanja. Telefon se sicer najprej kaže kot prispodoba novega glasnika nadjaza (pokoravanje brez presoje, utišanje dolžnosti in vesti), lahko bi rekli nekega nadjaza, ki ni več vezan na stare forme zakona in imena Očeta, temveč nastopi kot »akustični nadjaz«, ki se bo kot hrbtna stran poslej držal širjenja novih medijskih tehnologij. A prvi učinek telefona, pokoravanje, ni njegova edina in prava resnica. Telefon Benjaminu hitro postane brat dvojček, postane (kot opisuje) zaveznik mlade generacije proti stari, iz temnega hodnika se počasi prebije v svetlo sprejemnico, prelevi se v večznačnega junaka našega časa, nova pot do drugega hkrati z zaprečenjem te poti. Na delu je sorodna dvoumnost kot tista, ki preveva Benjaminov sloviti esej o umetnosti v dobi tehničnega reproduciranja. Poenostavljeno rečeno, Benjaminu po eni strani navdaja nostalgija po umetnosti, ki jo je še opredeljevala aura, avtoriteta prezence, po drugi strani pa predstavlja zaton auratične umetnosti obenem začetek možnosti nečesa novega, drugačne vloge umetnosti, ki se je prav po tej tehnični poti izvila iz tradicionalnih družbenih struktur in njihove figure avtoritete, skratka, umetnosti modernizma. Groza, aure ni več, in hvalabogu, aure ni več. Mehanična ponovljivost je vsekakor vir nove nevarnosti, množične konsumpcije in totalitarizma trga, hkrati pa je odprla neke horizonte izkustva, ki jih ni mogoče preprosto zvesti na kategorije novih oblik dominacije in komercializacije, poblagovljenja nečesa, kar se je dotlej izmikalo univerzumu blaga. Nemara je bila prav v tem izmikanju na delu iluzija, ki je uklepala staro vlogo umetnosti.

Tako Proust kot Benjamin sta pričevalca nekega preloma, ki je masivno zadel izkustvo glasu z novimi tehničnimi možnostmi. Vse do konca 19. stoletja je bil glas vezan na svojega nosilca, oddajnika, in neponovljiv – izzvenel je takoj, ko je zazvenel. Nova tehnična čudesa pa so omogočila prenašanje glasu na daljavo, vzpostavila njegovo akuzmatičnost kot vsakdanje izkustvo, in dalje omogočila fiksiranje glasu in njegovo ponovljivost, reprodukcijo, me-

¹⁰ Tu se lahko spomnimo muk Proustovega pripovedovalca, ki čaka na Albertinin telefonski klic, klic, ki nikoli ne pride, ko ga pričakuje, in pride, če pride, ob nepravem trenutku. Telefonski čas je prezgodaj-prepozno. Telefon je vedno *unzeitgemäß*.

hanično pomnogoterjenje. K temu je treba dodati še nove možnosti ojačanja in predelave glasu ter možnosti novih virov, ki lahko »umetno« generirajo glasove in zvoke. To novo izkustvo je tako drastično in masivno, da je v svoji vesplošni navzočnosti bistveno transformiralo vse naše dožemanje glasu, vzpostavilo je horizont poslušanja, ki se dramatično razlikuje od vsega, kar je predhodilo v zgodovini, tako da je sčasoma iz »naravnega« glasu domala napravilo posnetek svojega posnetka. A kar ju oba zanima v teh kratkih pasusih, je učinek, ki so ga imela ta sredstva na začetku, ob svoji vzpostavitvi, preden so postala splošno dosegljiva in vsakdanja, in ko je bilo mogoče za kratek čas izkusiti nekaj, kar je bilo poprej prekrito z običajnim dožemanjem glasu in v njem navzoče kot fantom, ki je le poredkoma in na robovih prišel na plan. Fantom je nenadoma planil na dan v vsej spektakularni moči, v njem je zableščala neka nova in nenavadna »transcendenc«, tehnične sile kot da bi se povezale s htoničnimi, a čas njegovega dramatičnega nastopa je bil kratek. Zvočni fantomi so se s presenetljivo naglico integrirali v naš novi zvočni univerzum, tehnologija je v nagli amneziji tako rekoč zabrisala sledove svojega nastanka in učinke svojega vznika – a ne docela.

Freud, še tretji žid s preloma stoletja, in telefon, ta novi tujek, ki mu nikakor ni tuj. Freud si ga je dal že zelo zgodaj napeljati v svojo študijsko sobo, tako da najdemo njegovo prvo omembo – kot spodrseljaj, kot pozabo – že septembra 1895 v rokopisnem *Osnutku znanstvene psihologije*, v razdelku, ki se ukvarja z »motnjami misli skozi afekte«:

Iz vsakdanje izkušnje vemo, da nastanek afekta ovira normalni tok mišljenja in da se to dogaja na različne načine. Najprej, mnoge miselne tokove, ki bi jih sicer upoštevali, doleti pozaba – kot se to dogaja tudi v sanjah. Na primer, zgodilo se mi je, da sem v razburjenju, ki ga je povzročila velika tesnoba, pozabil na uporabo telefona, ki je bil pred kratkim napeljan v mojo hišo. Nedavno vzpostavljena pot je podlegla stanju afekta. Lažja pot – se pravi tista, ki je bila že dolgo vzpostavljena – je prevladala. Takšno pozabljanje implicira izgubo zmožnosti selekcije, učinkovitosti in logike, prav kakor v sanjah. (Freud 1977, str. 414)

Freud je pozabil na telefon, ko bi ga bil nujno rabil, afekt mu je zameglil spomin in presojo, stara in utrjena pot je prevladala nad novo in neuhojeno, tako kot v sanjah spomin ravna nadvse selektivno, novi vtisi so talci arhaičnih poti, ukrivljenih z afekti, izražajo se zavito in enigmatično, namesto da bi uporabili telefon. Telefon je priročna bližnjica, skrajšanje poti, instrument učinkovitosti, a nezavedno vztraja pri ovinku, uporablja zavito in ukrivljeno

pot, raje seže po hieroglifih – Freudova priljubljena metafora – kot po novih tehnologijah. Pozaba telefona – metafora nezavednega?

Da je psihoanaliza nastajala v telefonskem univerzumu, nam pričajo npr. tudi slovite sanje neke Freudove pacientke iz *Intepretacije sanj*, t. i. sanje »lepe mesarice« (ki bodo zaslovene tudi skozi Lacanovo pogosto uporabo), ki se glasijo takole:

Hočem prirediti večerjo, vendar nimam v hiši ničesar drugega kot nekaj prekajenega lososa. Pomislim, da bi šla nakupovat, a se spomnim, da je nedelja popoldan, ko so vse trgovine zaprte. Potem hočem telefonirati nekim dobaviteljem, toda telefon je pokvarjen. Tako se moram opovedati želji, da bi priredila večerjo. (Freud 2000, str. 150)

Pacientka ni pozabila na telefon, tako kot Freud, v sanjah se je spomnila te nedavne iznajdbe, a kaj ko je bil pokvarjen. Nezavedno hoče telefonirati, toda telefon ne dela, ubrati mora ovinek skozi sanje, in zatem nadaljnji in še večji ovinek, da sanjavka svoje sanje pove analitiku. Pacientkina želja je zavrta, blokirana – trgovine so zaprte, telefon je v okvari, to je sprožilni moment njenih sanj –, toda ta želja vendarle pride na svoj račun (»sanje so zadovoljive želje,« kot se Freud ne utruja ponavljati), saj se bo v analizi izkazalo, da večerje nazadnje ravno ni hotela organizirati (»saj bi rada, a kaj ko so trgovine zaprte in telefon pokvarjen, objektivne okoliščine, nič ne morem za to« – histeričarka se vedno predstavi kot žrtev nesrečnih okoliščin). Nezavedno kot pozabljeni telefon ali telefon, ki ne dela?

Da je nezavedno v inherentni zvezi s telefonom, nam kar najbolj priča sledeča Freudova primerjava, ki se zadeve loteva z drugega konca:

Tako kot mora analiziranec povedati vse, kar iztrga svojemu samoopazovanju, vzdržujoč se vseh logičnih in afektivnih ugovorov, ki ga hočejo pripraviti do tega, da bi naredil izbor, tako se mora zdravnik postaviti v položaj, v katerem vse sporočeno uporabi za namene interpretacije, za spoznavanje skritega nezavednega, ne da bi na izbor, ki ga je dobil od bolnika, vplival z lastno cenzuro; skratka, če povedano povzamemo v eni formuli: temu, kar mu daje bolnikovo nezavedno, naj se posveti s svojim lastnim nezavednim kot sprejemajočim organom, do analiziranca naj bo v takšnem odnosu, v kakršnem je sprejemnik v telefonu do membrane. Tako kot sprejemnik spremeni električno nihanje v telefonskem vodu, ki ga sprožijo zvočni valovi, nazaj v zvočne valove, tako je tudi zdravnikovo nezavedno zmožno iz sporočenih derivatov

nezavednega zopet vzpostaviti nezavedno, ki je determiniralo bolnikove asociacije. (Freud 2005a, str. 109)

Tekst (»Nasveti zdravniku, kako naj ravna pri psihoanalitični obravnavi«) je iz leta 1912, telefon je tačas postal splošno uporabljena priprava in obči topos, gradivo za metafore in analogije. Analogija je nenavadna. Zdaj ne gre več za nezavedno kot pozabo telefona ali pokvarjeni telefon, temveč za telefon kot medij nezavednega. Najprej zadeva status cenzure, filtriranja, izbora: tako kot naj pacient pove brez zadržkov in selekcije vse, kar mu utegne pasti na pamet, tako naj analitik posluša brez vsakega filtra in izbora. Skratka, poslušati mora z »enakomerno pozornostjo«, tako da nameni enako težo pomembnemu in nepomembnemu, smiselnemu in nesmiselnemu. Poslušati mora ne glede na smisel, njegov fokus ni pomenska intenca pacientovega govora, temveč v enaki meri vse tisto, kar tej intenci uhaja in se dodaja zraven – nesmisli, odzvanjanja, besedne igre, naključna srečanja glasov, spodrsaljaji, zarečene besede; dalje hkrati s tem ton, intonacija, akcent, glasnost, infleksije glasu, kadence; dalje tudi vsi brezpomenski glasovi, tleskanja z jezikom, momljanje, odhrkavanje, kašelj, požiranje sline, vzdih, jecljanja, glosolalije, eholalije; in nazadnje, sama tišina, premolki, ki ločijo besede in stavke, v limiti pacientovo vztrajno molčanje. Analitik se mora spremeniti v telefonski sprejemnik, v slušalko, ki vsa električna nihanja nezavednega registrira, registrira brez tega, da bi vklopil cenzurno instanco svoje zavesti, poslušati mora v registru nezavednega.¹¹ Samo telefon vzpostavlja »direktno zvezo« z nezavednim, omogoča prenos, »transfer« glasu in ne samo pomena, glasu kot nepomenljivega dodatka k pomenu.

Roland Barthes v *Fragmentih ljubezenskega diskurza* mimogrede pravi tole:

Pravijo, da Freud ni maral telefona, on, ki je tako rad poslušal. Morda je čutil, predvideval, da je telefon zmerom kakofonija in da je tisto, kar prepušča po žici, hudobni glas [*mauvaise voix*], napačna zveza? (Barthes 2002, str. 127)

¹¹ Zato Freud neposredno nadaljuje z utemeljevanjem zahteve, da mora biti sam analitik analiziran. »Da pa bo zdravnik sposoben na ta način uporabiti svoje nezavedno kot instrument pri analizi, mora tudi sam v precejšnji meri izpolniti določen psihološki pogoj. V samem sebi ne sme dopuščati nobenih odporov, ki od njegove zavesti odvrta tisto, kar je spoznal o lastnem nezavednem. [...] Zato ni dovolj, da je analitik kolikor toliko normalen človek, marveč je treba postaviti zahtevo, naj opravi psihoanalitično očiščenje in spozna lastne komplekse ...« (2005a, str. 109)

A morda je stvar prav obratna: brez dvoma je telefonski glas težko ravno marati, vendar je izkustvo glasu, ki ga prinaša, njegova kakofonija, njegov »slabi glas«, prav nekaj, kar seže v samo jedro psihoanalitskega dispozitiva, ki bi ga lahko opisali tudi takole: napraviti iz kakofonije, iz slabega glasu, vzvod in gibalo interpretacije; uporabiti telefon, ta umetni podaljšek, za izhodišče tretiranja »instance glasu v nezavednem«.

Po drugi strani pa je ta direktna zveza vendarle podvržena transformaciji. Nezavedno se kodira, pretvori se v električne impluze, in na strani sprejemnika, torej analitika, je potrebno dekodiranje. Freudova analogija nas opozarja na to, da se to dekodiranje ne sme dogoditi tako kot običajno, se pravi po kriterijih pomena, s selekcijo pomenljivega in pomembnega ter z odstranjevanjem motečih nepomenskih elementov, temveč da mora biti recepcija glede pomena nevtralna, tako kot slušalka nevtralno dekodira vsa nihanja, tudi »šume«, ki jih pri običajnem poslušanju odmislimo, da bi lahko razumeli. A dekodiranje vendarle ni nevtralna recepcija vsega, in tu je meja analogije, temveč določeno dejanje: dekodiranje glasu, z vsemi njegovimi neujemljivimi infleksijami in šumi, se steka v označevalec, torej v element pomena – označevalec je konec koncev ravno nosilec pomenskega procesa, tisto, kar ga omogoča. Toda v tem dekodiranju bi moral postati nosilec nekega drugega, novega pomena, pomena, ki ni zvedljiv na običajni pomen, temveč ohranja njegovo razprtost, preprečuje, da bi se pomen sklenil v svoj lastni krog intenc in smislov, a tudi ne pušča iluzije glede tega, da je v glasu brezbrežnost neujemljivih pomenov, ki jih noben označevalec ne more zakoličiti. Skratka, stava bi bila ne v tem, da bomo tako prišli do nekega drugega globljega pomena izza zavestnega in idealnega, temveč da je mogoče z označevalcem zajeti samo heterogenost pomenjanja, kontingenco pomena, ki jo reprezentira prav glas. Tako mora biti analiza po eni strani »telefonski dispozitiv«, odvisna je od prenosa glasu,¹² po drugi strani pa ni analize brez označevalca, prav v tem je proces analitične interpretacije, ki pa je nazadnje vselej »deinterpretacija« – če si sposodim ta izvrstni Laplanchev izraz, ki ekonomično kaže na to, da v tej interpretaciji ne gre za iskanje pomena, za globlji pomen, temveč za njegov »razpor«.

Freud v svojih »tehničnih« napotkih analitiku glede interpretacije sanj med drugim svetuje:

¹² »Ne priporočam, da si, medtem ko poslušamo analiziranca, delamo obsežnejše zapiske, sestavljamo protokole ipd. [...] Med zapisovanjem ali stenografiranjem namreč po sili razmer delamo škodljivo selekcijo iz snovi in okrnemo del svoje duhovne aktivnosti, ki bi jo lahko bolje uporabili za interpretacijo tega, kar slišimo.« (2005a, str. 106) Podobno pravi Freud v opombi v analizi *Podganarja*, 2005b, str. 235.

Očitno tudi nekateri psihoanalitiki ne upoštevajo dovolj dosledno svojih uvidov v pogoje tvorbe sanj, ko obravnavani osebi naročijo, naj vsake sanje neposredno po prebujenju pisno fiksira. Ta ukrep je v terapiji odveč [...]. Zakaj navzlic trudu, s katerim smo rešili tekst sanj, ki bi sicer zapadel v pozabo, se utegnemo vendarle z lahkoto prepričati, da za bolnika s tem nismo ničesar pridobili. Tekstu namreč manjkajo asociacije, zato je učinek isti, kot če sanj ne bi ohranili. (Freud 2005a, str. 89)

Zapis ni dovolj. In tudi ne gre samo za asociacije, ki jih je v analizi mogoče dodati, temveč za sam medij »telefonskega« prenosa, ker vsebini sanj umanjka element glasu, tega motečega in nujnega dodatka, ki je medij analize – dobesedno medij, ki označevalce prenese in obarva, a ki mora ravno kot medij nazadnje dobiti svojo fiksacijo, svoj zapis. »*The medium is the message*«, se je glasilo slovito McLuhanovo geslo iz šestdesetih, medij sam je sporočilo, in analiza vzame to vodilo dobesedno. Sporočilo, ki tiči v mediju, spodkopa vsa ostala sporočila. »Telefonski« medij je nujno potreben, a k Freudovi analogiji je treba dodati še tole: princip dekodiranja medija glasu je nazadnje črka. Zato je »instanca glasu v nezavednem« naposled isto kot »instanca črke v nezavednem«.

Na začetku analize Dore, ene od slovitih petih analiz, Freud, kot večkrat, govori o svojih pomislekih glede prenosa analize v medij zapisa: »Zapis ni absolutno, fonografsko točen, lahko pa rečem, da je v precejšnji meri zanesljiv.« (2005b, str. 14–5) A težava nemara ni toliko v točnosti in zanesljivosti, temveč v tem, da analiza deluje prav znotraj nesoizmernosti glasu in črke, da mora presežek glasu prevajati in transformirati v črko, a pri tem ne gre preprosto za inkomenzurabilnost dveh različnih medijev, ki nimata skupne mere, temveč je nazadnje medij en sam: namreč prav ta inkomenzurabilnost, nenehen splet črke in glasu, njuno nemogoče srečanje, ki pa se nenehno dogaja. Pravi protokol ni fonografski zapis seanse, ki domnevno ohrani vse bogastvo infleksij in ničesar ne odvzame, temveč selekcija zapisa, ki pa se lahko proizvede le preko »telefonskega« ovinka. Zapis telefona, njegova redukcija na črko, ali še drugače, črka je glas v označevalcu.

Friedrich Kittler v zelo vplivni knjigi o gramofonu, filmu in pisalnem stroju vidi v tem zagato psihoanalize, nemara kar nezmožnost, da bi se česa naučila iz izkustva novih medijev in njihove nove avtonomne sfere:

Očitno psihoanaliza tekmuje s tehnološkim snemanjem zvoka. Njen so-vražnik ali podoba je fonograf in ne film [...]. Film se v Freudovih spisih

ne pojavi ne kot beseda ne kot tema.¹³ Psihoanalitske tekste preganja absolutna zvestoba fonografije. Tako je Freudova metoda odkrivanja nezavednih označevalcev v oralnem govoru in nato interpretiranja teh označevalcev kot črk velikega rebusa ali zlogovnice videti kot poslednji poskus zatrditve pisave v pogojih medijev. [...] Psihoanaliza ponovno uči črke, ki pa so oropane slehernega pomena in fantazem. [...] Berlinerjev gramofon se, po njegovih lastnih besedah, drži zvoka črk, obratno pa se Freudova psihoanaliza drži črk zvoka. (Kittler 1997, str. 138–9)

A če Kittler tu vidi določeno mejo in težavo, je nemara prav v tem treba videti prednost. Psihoanaliza zatrdi oba pola hkrati: njen medij je prav »telefonski« glas (in ne fonograf, ki nastopi, kolikor vem, le enkrat in mimogrede), avtonomizacija glasu skozi telefon, njegova osamosvojitve, njegova izolacija, izguba neposredne prezenca, žive prisotnosti. Ta glas, četudi blizu, prihaja »od daleč«, skozi medij, je maskirani in mediatizirani glas, glas, ki ni več ekspresija notranjosti, izraz »duše«, ni več glas kot zvok »bitja z dušo« (kot opredeli glas Aristotel na slovitem mestu *De anima* 420b), temveč »tehnoško« posredovani glas, izpraznjeni glas, brezdušni glas, maska glasu. Skratka, psihoanaliza iz običajnega glasu napravi telefonski glas, vselej se dogaja po telefonu (in prav zato, mimogrede, psihoanaliza preko telefona ne more nikoli prav delovati, telefon izničuje njen telefonski učinek). Nemara ni psihoanalize brez telefona, brez tega novega izkustva glasu, četudi ne v smislu kakršne koli direktne vzročnosti ali neposredne povezave. Po drugi strani pa obenem zatrdi črko, prav črko »oropano smisla in fantazem«, torej črko, ki se je osamosvojila iz stare konstelacije pisave in se je avtonomizirala skupaj z glasom v isti gesti. Nemara ne po naključju ta zatrditev črke, korelativna uvedbi telefona, sovпада tudi z Mallarméjevim »Metom kocke«, s to modernistično zarezo v poeziji, ki je inavgurirala poezijo črke, ne več »omahovanja med glasom in pomenom« (kot se glasi Jakobsonova slovita opredelitev poezije) in ki je s črko zadela neko novo izkustvo kontingence. Modernizem kot izolacija glasu in izolacija črke.

Tako zadobi telefon vrednost neke metafore, neke zgostitve, neke »alegorije«, ki opredeljuje historični trenutek neke »ontološke zareze«. Njegove niti vodijo k nastanku novega romana (Proust), nove filozofije (Benjaminov

¹³ Izjema, nemara edina, je Freudova posredna omemba filma *Der Student von Prag* (1913) v opombi v tekstu »Das Unheimliche« (1919, slov. prevod 1992, str. 22). Freud se glede motiva dvojnika sklicuje na tekst Otta Ranka iz leta 1914 in na njegovo uporabo tedaj zelo razvpitega filma, dotlej najdražje nemške filmske produkcije, ki je nastal po scenariju H. H. Ewersa. Film je bil, mimogrede, tako uspešen, da je doživel več remakeov – 1926, 1935 in nazadnje 2004.

premislek radikalne spremembe pogojev izkustva in umetnosti), nove znanosti (psihološke). Res je seveda, da se je zareza, ki jo je na začetku prinesel, hitro unesla, da se je telefon zbanaliziral, skupaj z drugimi tehničnimi mediji, s katerimi je dramatično nastopil. Postal je, skupaj z drugimi, predmet čedalje obsežnejših medijskih študij, ki so masovno prezencio medijev večinoma fetišizirale in ji odvzele vrednost »ontološke zareze«. Postal je, skupaj z drugimi, predmet fascinacije niza novih umetnostnih praks, ki so večinoma uporabo novih medijev jemale za zalog (pre)enostavnega radikalizma in znamenje avantgarde. Po drugi strani je, skupaj z drugimi, preveč zlahka padel v črno luknjo tehnike kot »katastrofalne nevarnosti«, ki ogroža našo odprtost do biti (telefonski glas kot pozaba glasu biti, bi lahko rekli; bit ne govori po telefonu), njegova »ontološka konstelacija« pa je bila dojeta kot postavje, *Gestell*, torej ravno kot zabrisanje in odsotnost zareze (pri čemer apokaliptični toni v zvezi s prevlado tehnike nikakor niso heideggerjanska posebnost, ampak so pogosto formulirani v različnih konceptualnih kontekstih, večinoma tradicionalno humanističnih). Tukaj smo poskušali slediti ne logiki samega medija in njegovim raznolikim pomenom, niti ne vprašanju moderne tehnike, ne euforiji ne kataklizmi, ki ju ta poraja, temveč neki vrednosti »dogodka«, ki ga je predstavljal vznik tega medija (skupaj z drugimi) in ki je bila povezana z nekim »ontološkim« odprtjem moderne. Ne gre za to, da bi bilo to odprtje mogoče ugledati le za hip, preden se je spet vse vrnilo v stare tire, temveč za to, kako se to odprtje, to iztirjenje lahko ohranja. Vsi trije avtorji, Proust, Benjamin in Freud, po različnih poteh predstavljajo ravno načine ohranjanja te zareze, načine, kako dati oporo neki spremembi, da lahko traja, da še naprej iztirja, kako ohraniti zarezo, ki nikakor ni zvedljiva na telefon, ki pa je vendarle ni brez telefona. Načine, kako bit govori po telefonu.

Navedena literatura:

- Barthes, Roland (2002), *Fragmenti ljubezenskega diskurza*. Ljubljana: *cf.
- Beckett, Samuel (2004), »Proust«, v: *Izbrana dela 3*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Benjamin, Walter (1999), »On the Image of Proust«, v: *Selected Writings 2/1*. Cambridge (Mass.) & London: Belknap, Harvard UP.
- (2002), »Berlin Childhood around 1900«, v: *Selected Writings 3. Ibid.*
- Deleuze, Gilles (1970), *Proust et les signes*. Pariz: P. U. F.
- Freud, Sigmund (1977), *The Origins of Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

- (2000), *Interpretacija sanj*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- (2001), *Nelagodje v kulturi*. Ljubljana: Gyrus.
- (2005a), *Spisi o psihoanalitični tehniki*. Ljubljana: Analecta.
- (2005b), *Pet analiz*. Ljubljana: Analecta & Studia humanitatis.
- Kittler, Friedrich (1997), *Gramophone Film Typewriter*. Stanford: Stanford UP.
- Lacan, Jacques (1996), *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.
- McLuhan, Marshall (1964), *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: The New American Library.
- Mersch, Dieter (2002), *Ereignis und Aura*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Naas, Micheal (1999), »Proust before the Culture Machine«, *Culture Machine* vol. 1, www.culturemachine.net/index.php/cm/article/viewArticle/333/318
- Proust, Marcel (1987), *Svet Guermatskih I. Iskanje izgubljenega časa III*. Ljubljana: DZS.
- (1991), *Sodoma in Gomora. Iskanje izgubljenega časa IV*. Ljubljana: DZS.
- (1995), *Jetnica. Iskanje izgubljenega časa V*. Ljubljana: DZS.
- Ronell, Avital (1989), *The Telephone Book*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.